

PROCESELE URBARIALE ȘI REGLEMENTAREA SITUAȚIEI TERENURILOR IOBĂGEȘTI ÎN COMITATUL HUNEDOARA ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

MARIA-CRISTINA PLOSCĂ

Judecătoriile urbariale, au fost înființate în urma prevederii patentelor imperiale emise în 1853–1854 cu scopul clarificării și reglementării pe calea proceselor a litigiilor dintre nobili și țărani legate de raporturile dintre ei referitoare la problema proprietății funciare, nerezolvate satisfăcător¹. Și-au desfășurat activitatea începând din 1857 în Banat, Crișana și Maramureș, iar în Principatul Transilvaniei de la 1858. Aveau ca sarcină clarificarea naturii pământurilor alodiale și urbariale. În Transilvania au existat instanțe la Orăștie, Sibiu, Bistrița, Dej, Șimleu Silvaniei, Odorhei, Târgu Mureș, Timișoara, Oradea, Satu Mare. La Sibiu funcționa și un Tribunal Suprem care s-a mutat apoi la Târgu Mureș².

Actele normative în legătură cu activitatea judecătoriilor prevedeau întocmirea unor dosare ce cuprindeau indicarea precisă a terenului în discuție, schițarea situației juridice a pământului și o serie de acte doveditoare despre felul pământului și raporturile dintre nobili și țărani începând de la 1819 (Conscripția Czirakyană). Chiar dacă nu existau documente scrise dispozițiile aprobau aducerea unor martori pentru dovedirea situației.

Cererile puteau fi înaintate până la sfârșitul lunii decembrie 1862. Cazurile neanunțate până la această dată rămâneau în forma lor veche. Pământul intra în proprietatea aceluia care l-a muncit. Caracterul pământului trebuia să fie dovedit din partea celui care cerea recunoașterea dreptului de proprietate. În Secuime, situația era mai complicată cererea pentru clarificarea dreptului de proprietate putea fi înaintată până la 1 ianuarie 1870³.

La judecătorii au sosit zeci de mii de cereri, majoritatea din partea nobililor. Țăranii considerau toate loturile pe care le-au muncit ca proprietatea lor. Numeroase erau cazurile în care nobilii susțineau că loturile folosite de țărani iobagi din împrejurimile moșiilor sunt pământuri alodiale și nu urbariale, astfel cereau sentințe

---

¹ Kovács Iosif, *Despre activitatea așa-numitelor „judecătorii urbariale”* în AMN, II/1963, Cluj, p. 465.

² Kovács Iosif, *Desființarea relațiilor feudale în Transilvania*, Ed. Dacia, Cluj, 1973, p. 101.

³ *Ibidem*, p. 102.

în favoarea lor. Multe date false erau trimise Tribunalului Suprem de la Sibiu. Acolo s-a constatat că într-un scurt interval de timp nobilii au făcut declarații contradictorii în legătură cu pământurile. Exemplu: în 1851-1852 cu ocazia întocmirii listelor pentru sumele de despăgubire după loturile urbariale intrate în proprietatea foștilor iobagi și a jelerilor urbariali, nobilii au declarat terenuri întinse ca pământuri urbariale, iar în 1858 pământurile au fost declarate pământuri alodiale. G. Manu deputat în Dieta de la Sibiu, spunea: „*mulți posesori și-au însemnat locurile alodiale de locuri colonicale, numai ca să-și capete răscumpărarea sau despăgubirea pentru ele...*”⁴.

Judecătoriile urbariale și-au concentrat atenția asupra rezolvării problemelor litigioase legate de acei iobagi și jeleri urbariali care au dovedit cu acte caracterul urbarial al pământurilor folosite de ei. Li s-a recunoscut proprietatea într-un timp scurt. Existau discuții în legătură cu pământurile defrișate, remanențiale și loturile folosite de țărani, dar la care domnii de pământ nu au vrut să renunțe, deși urbarialitatea lor a fost prevăzută de legi, în timpul Mariei-Tereza și Iosif al II-lea.

Multe discuții au provocat problema pădurilor și a pășunilor. Patentele imperiale prevedeau că iobagii pot primi pădure până la 6 iugăre, în proporție cu pământul lor arabil. Însă țărani cu sesii întregi erau puțini, iar aristocrații susțineau că este imposibil să se delimiteze părți mici de pădure pentru ei.

Lucrările judecătoriilor urbariale au mers încet în Principatul Transilvaniei – inexistența unui urbariu general, care să indice cu precizie natura alodială sau urbarială a tuturor pământurilor, a diminuat efectele pozitive ale legii. Clarificarea naturii pământurilor se făcea pe baza conscripției Czirakyene sau a tabelelor de impunere. Pe lângă acestea, din cauza neglijenței unor funcționari, care au întocmit tablele de impozite, nu a fost trecută totdeauna și întinderea sesiei sau din conscripție lipsea impozitul de pe un an din cauza plecării țaranului la armată sau într-un alt loc – discutarea cererii de clarificarea naturii pământurilor era mereu amânată.

Ca și în multe părți ale Transilvaniei și în comitatul Hunedoarei se întâmpla la fel, nobilii pretindeau ca pământul muncit de țărani să fie declarat alodial.

„1857 mai 13, Lăpușnic

Către onoratul cezaro-regesc cerc al Devii⁵

Subscrișii locuitori din Comuna Lăpușnic aștern o umilă rugare întru urmarea orânduiri cezaro-regesc președinte al cercului Devii.

Precum nouă, la 8 case ni s-au citit în sfânta biserică, slobozenia pentru iobăgie dinaintea comisiei din cercul Devii, cum că domnul Lazar Pal a primit că noi am fost iobagi cu dijmă, noi și strămoșii noștri ne-am pomenit în casele noastre,

⁴ T.V. Păcățianu, *Cartea de aur*, vol. III, Sibiu, 1909, p. 536.

⁵ Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Hunedoara, fond Prefectura Județului Hunedoara, Prefectura Orăștie, dosar 30/1856, fila 99-100.

prin care noi arătăm cu mărturii străine că nu suntem jeleri, fiindcă am plătit porția pământurilor de sute de ani până la anul 1854. Atuncea feciorii domnului Lazar Pal s-au mândrit cu scriitorul pământului Georghiu Bar și au luat pământurile de la toți iobagii. însă noi subscrișii, la a doua scriere a pământului așa știm că s-a mutat pământul iară la noi.

1. Crișovan Iosif, 2. Ioan Mogoș, 3. Avram Josan, 4. Crișovan Simeon, 5. Josan Georgiu, 6. Manga Cumbrie, 7. Costa Nicoae, 8. Crișan Salomie, din care în zilele trecute am fost chemați la comisie la Ilia de unde veniră și feciorii domnului Lazar Pal și stătură în contră a ne vătăma.

Pentru care ne rugăm ca să facă îndurare onoratul cezaro-regesc cerc al Devii a ne ajuta cu acel slobociag care s-a făcut în berăria lui Ionași Tirla, la comisia cu domnul agent Wlad, dinaintea mărturiilor Ioan Manga, Popa Ionaș, Popa Petru din Lăpușnic; Tamaș Ferenk, Bocioca Tamas din Dumbrăvița; prin care repetă în umila rugare cerem ajutor, alminterea ne caută lipsa a ne ruga mai departe.

Onoratului cezaro-regesc cerc al Devii.

Lăpușnic, în 13 Mai 1857.

umiliți rugători

1. Crișovan Josfu	6. Josan Georgiu
2. Ioan Mogoș	7. Costa Nicolae
3. Avram Josan	8. Crișan Solomie
4. Crișovan Simeon	9. Costa Nicolae
5. Manga Cumbrie	10. Nicolae Noagy”

Cazul este tipic: domnul de pământ Lazar Pal încearcă să-i transforme din iobagi urbariali în jeleri alodiali iar funcționarul de la impozit „scriitorul pământului”, „au luat pământurile de la toți iobagii”, „iară la o a doua scriere a pământului știm că s-a mutat pământul iară la noi”.

Alte cazuri erau cele în care domniile de pământ cereau și predarea pământurilor comunale, a pășunilor, a pădurilor folosite în comun de țărani.

„1858, 4 februarie

Către Preaonoratul Cezaro-regesc Cerc⁶

Averea satului nostru Batiz mare lipsă de cărțile hotarului, cu care carte putem să înaintăm celor ce ne asupresc cu pedurea și cu hotaru, Preaonoratului Cezaro-Regesc Cerc împuternicitu Satu să umble în rându acesta pe Bukse Ioan și pe Isacu Darboș, de aici, umiliți ne rugăm să se milostivească a rându și a căuta cartela hotarului și arhivum Capitulumului din Alba-Iulia și în copia, prelungă cuvenită răsplată se ni se dea afară mai încolo pene am aștepta pârinteasca ordinațiune rămânem,

Ai preonoratului Cezaro-Regesc Cerc

Umiliți servi, locuitorii din Batiz”

⁶ D.J.Hd.A.N., fond Prefectura Județului Hunedoara, Cercul Deva, subcercurile dosar 2/1858, fila 45.

Documentul ne prezintă demersurile pe care locuitorii din Batiz trebuiau să le întreprindă pentru a găsi actele necesare.

Au fost cazuri în care țăranul jeler alodial a fost scos cu forța din proprietate și părăsirea casei.

Domnii de pământ se bucurau de sprijinul judecătorilor și a autorităților în problema procurării documentelor, țăranii trebuind să cheltuiască sume mari pentru obținerea unui certificat care era pus la îndoială în fața instanțelor de judecată. Documentele se puteau cere numai personal și în centrele administrative. În Parlamentul maghiar, Partenie Cosma spunea: „*Nu pot procura lucrările pregătitoare, iar în lipsa acestora a pertracta chestiuni meritoriale însemnează a întreprinde lucrul lui Sixtus*”.

Exemplul de sentință a judecătoriei urbariale din Orăștie în procesul Conților Bethlen cu comunitatea din Basarabasa în cauza pădurilor.

„1862, mai 22

*Acțiunea Conților Gabriel, Iosif, Emil, Camillo, Francisc Bethlen și văduva Contesa Francisc Bethlen prin adevănitare (sau altceva) Ladislau Toth în Trestia*⁷.

Comisarilor din Trestia: Nicolae Marin, Toader Jivan, George Luncan, Marin Luncan pentru restricțiunea părților ocupate prin depărtări.

Această acțiune primită de la fosta judecătorie urbarială din Orăștie împreună cu adresele se comunică cu inclusa mai înainte numitu și celorlați implicate se observă că neterminate un exemplar a acțiunii completă acela la judiciu se poate vedea «pertractarea verbală» această cauză se va ține în 23 februarie 1863 la 10 ore marția pînă în amiezi la care cetindu-se ambele părți li se vorbește ca necomparîndu unu sau alta parte se va purcede în interesul a 160 coroane judecătoriei urbariale.

Totu deodată li se impune părților și celui de atunci pedeapsa a loru unu plenopotențiaru comunei care să se înmanueze (înainteze) ulterioarele acțiuni altfelui înmanuarea se vaface celui mai inclusului numit în acțiune sau dacă acesta nu va corespunde celui ce răspunde și nu va fi mai atunci numitei în acțiune.

Din Secțiunea judiciului Zarandului

Moldovanu

1863, 23 februarie

Protocol

Luatu în Basarabasa prin judiciul de Vicecomite al Zarandului spre pertractarea verbală asupra acțiunii lui Toth Laszlo în calitate de plenipotențiatu al Conților Bethlen Gabor, Iosef, Emil Camillo, Ferencz și văduvei după Ferencz în contra lui Matei Nicolae și a mai multor locuitori din Basarabasa încă fosta Judecătorie urbarială din Orăștie în Ianuarie 18, 1861 nr. 346, pentru restituțiunea

⁷ D.J.Hd.A.N., fond Prefectura Județului Hunedoara, dos. 11/1862, fila 112.

mai multor părți de pădure tîrșite (tăiate) și cuprinse în urma decisiunii Judiciului de Vice Comite pentru Comitatul Zarand, dat Iuliu 2, 1862

Prezenți	Locuitorii din Basarabasa
Amos Frăncu	Cițați în persoană și cu
II ViceComite	onu Comițați de avocatul
Ioan Moldovan	Comunei
Acționantu	Dr. Iacob Brîndușianu

Din partea cițaților intra în proces dl. Dr. Iacob Brîndușianu avocat și spre constatarea legalității intraveninei lui arăta în paratea Judiciului mandatul general dat în Basarabasa 1 februarie 1863 și subscrierea în forma legală în acte 2 martori prin toți locuitorii comunei Basarabasa așadară subscrișii iară prin el acceptații.

În această calitate azi dă la protocol următoarele de vreme ce termenul de pertractare a verdictului pe ziua de azi la 10 ore înainte de amiază în fața locului adică în Basarabasa.

De vreme ce Încititulă Judiciu în comunitatea Basarabasa în casa lui Traian Iov bătrânul satului preotul e de față.

De vreme ce sînt trecute de vreo 2 ore după prînz și de la termenul prezis spre pertractare au trecut unu timpul de 4 ore.

De vreme ce partea A nici pînă acuma nu s-a arătat nici a dat vreun semn că vroiește a se înfățișa.

De vreme ce nici convenția, nici procesul judecătoresc nu poate concede ca părțile litigante cu consemnarea autorietății judecătorești se face așa cum vin termenele judecătorești defenite și tot arată cu părți contrarie spre zadar era în cîte vreo parte litigantă totuși a cuteza un alt fel de locu acela pică sub nr. 40 din fosta procedură civilă articolul 88. Din partea F a Comisiei Cuviale care în privința cauzelor urbariale unde e înregistrată și acțiunea subsemațiilor și anume a cauzelor începute încă forța sistemului pică sub art. 160.

Drept aceea mă rog ca spre continuarea pertractării acestei cauze să se decidă la termenul partea A la acela să se citeze cu aceea mențiune cum că ne companiendu (menținem) nici la acele în spesele ci se va denumi pe partea un reprezentant din oficiu era totul în interesul părții A să se convingă sub mențiune cu esență în sesele de azi părți ilegalul cauziunea precum și în competența judicului de Vice Comite care sînt următoarele:

1. Cocie din Baia de Criș pînă în Basarabasa și în drept
2. Diurna Vice Comitelui pe o zi 3 florini
3. Am dat actuantului pe o zi 2 florini

Competența părții F

1. la 23 de inși cițați pe ziua de azi și care sînt toți de față pentru prindere de lucru cîte 1 florin

2. Pe sama avocatului inșilor Cocie din Brad pînă în Basarabasa și îndreptul inșilor (înapoi) 3 florini

3. *Tot pentru avocatul insilor diurna pe o zi și honorariu ne făcându-se alte observațiuni din partea protocolului după prelegere și aprobare închisă și subscrisă*

Amos Frâncu

Vice comite

Actuantu Moldovanu

Avocatul

dr. Iacob Brândușeanu”

Influență puternică asupra procedurii judecătoriilor urbariale au avut evenimentele politice din anii 1859-1867, hotărârile Dietei de la Sibiu. În decursul celor 2 sesiuni dietale țaranii au trimis la Sibiu foarte multe cereri, plângeri, „arătări” colective sau individuale. Unități administrative întregi, comunități sătești, persoane izolate se adresează Dietei în chestiuni de interes urbarial, administrativ, judecătoresc, politic. Într-o singură zi, de la sfârșitul sesiunii a doua au fost prezentate 24 petiții ale unor comunități sătești, din cele mai diferite părți ale Transilvaniei, trimise toate la Sibiu prin oamenii lor de încredere. Cereri urbariale frecvente privesc pământurile iobăgești mai de mult sau mai recent, ocupate de nobili și acelea referitoare la pădure⁸.

Prima abordare în planul Dietei a problemei agrare s-a produs spre sfârșitul sesiunii din 1863 și aparținea deputatului Ioan Rațiu. Acesta la 3 octombrie 1863, a prezentat Dietei trei proiecte de lege care propuneau soluții noi de eradicare a unor anomalii ale legislației agrare instituite în 1854.

Primul proiect se referă la – *siculica hereditas* – moștenirea secuiască, despre care se scriu broșuri, răzbate din jalbele țăranilor – natura controversată a terenurilor din scaunele Odorhei, Ciuc, Arieș, Trei Scaune, Mureș declarate aproape în totalitatea lor de nobili ca fiind de natură. Conform teoriei în secuime nu ar fi existat relații iobăgești iar în consecință legile *Siculica hereditas* nu se puteau aplica decât într-o măsură redusă la acele proprietăți unde a existat jus regius. Practica tribunalelor urbariale instituite în 1858 a transformat în principiu acțiunea că în scaunele secuiești nu ar fi existat pământ urbarial, iar dacă totuși în unele locuri s-ar fi găsit asemenea terenuri ar fi fost excepție de la regula generală. Astfel, un număr mare de țărani dependenți din secuime nu sunt priviți ca iobagi ci ca jeleri stăpânind pământuri „*domnești*” pentru care erau siliți să presteze obligațiile feudale până când s-ar fi răscumpărat⁹.

Deputatul Rațiu a propus ca toate pământurile care de la 1818 până la 1848 s-au aflat în posesiunea foștilor iobagi și pentru care aceștia au prestat servicii feudale și au plătit dări să se considere, *io ipso*, ca pământuri urbariale, supuse răscumpărării statului asemeni tuturor locurilor urbariale din celelalte părți ale Transilvaniei.

Al doilea proiect urbarial al deputatului Ion Rațiu preconiza adoptarea unui principiu mai echitabil pentru împărțirea pășunilor folosite înainte de 1848, în comun

⁸ Simion Retegan, *Dieta românească a Transilvaniei (1863-1864)*. Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1979, p. 215.

⁹ *Ibidem*, p. 216.

de nobili și iobagi. Potrivit Patentei segregarea pășunilor comune urma să se facă în funcție de întinderea pământului alodial și urbarial, însemna că dacă fostul domn de pământ a stăpânit 3 părți din hotarul unei comune, el trebuia să primească 3 părți din pășunea acesteia. Rațiu propune ca împărțirea să se facă nu în funcție de mărimea pământului arabil domnesc și iobăgesc, ci în raport cu foloasele pe care cele 2 părți le-au avut de pe urma pășunii în raport cu numărul de vite pe care le-au pășunat fiecare dintre comune atât de mică încât abia ajungea sătenilor trebuia să le revină acestora în întregime¹⁰.

A treia propunere se referea la principiul de împărțire în regiunile muntoase ale pădurilor între țărani și domnii de pământ. După litera Patentei din 1854, fiecărei sesii iobăgești urmau să i se taie din pădurea comună între 6 și 11 iugăre de pădure, în funcție de categoria pământului arabil. Prevederea era una dintre cele mai nedrepte stipulații ale legii, deoarece quantumul prevăzut era prea mic în comparație cu foloasele pe care le avuseseră țărani din păduri înainte de 1848 și la fel prea mic față de nevoile reale ale comunelor¹¹.

Proiectul modificat propunea instituirea unor comisii de răscumpărare, câte una pentru fiecare cerc administrativ. Comisiile erau formate din câte 2 reprezentanți ai nobililor și 2 ai iobagilor. Răscumpărarea se prevedea a se face nu în 6 ci în 40 rate plătibile în 20 de ani, de-a dreptul nobililor. Răscumpărarea se putea face și individual¹².

Județele care au progresat în reglementarea raporturilor urbariale erau Arad, Bihor, Satu-Mare. În urmă au rămas Caraș, Timiș și Torontal. În Principatul Transilvaniei lucrările s-au desfășurat încet datorită numărului mare de cauze urbariale, dar și faptului că în regiunile deluroase obiectul principal erau pădurile.

Concomitent cu lucrările judecătorești urbariale au avut loc comasările, segregările de păduri și pășuni prevăzute de patentele imperiale din 1853-1854. Comasarea loturilor dispersate era o cerință indispensabilă pentru introducerea unei economii moderne. Însă aceasta se putea face numai după ce natura pământurilor urma să fie clasificată de judecătorești urbariale. În Transilvania proprietatea funciară era dezmembrată în loturi mici, situație formată de-a lungul secolelor. În feudalism existau parcele separate ale nobililor, iobagilor, orășenilor chiar domeniile regale erau dispersate în mii de parcele. Situația a devenit după legislația din 1853-1854 o frână în fața economiei moderne. Țăranii pierdeau timp, forță și muncă cu ocazia fiecărui sezon de muncă, cu deplasarea de la o parcelă la alta. Țăranul nu putea să folosească nici mașinile sau să aplice un asolament rațional. Se orienta după vecin respectând ce a semănat acesta¹³.

¹⁰ *Ibidem*, p. 218.

¹¹ *Ibidem*, p. 220.

¹² *Ibidem*, p. 222.

¹³ Kovacs Iosif, *op.cit.*, p. 115.

Necesitatea comasărilor era evidentă și primele încercări au avut loc înainte de patentele imperiale din 1853-1854 în părțile unde exista urbariu. Prima lege în legătură cu comasarea a fost adusă de dieta din 1832-1836, prevăzând posibilitatea comasării pământurilor alodiale. Până în a doua jumătate a secolului al XIX-lea numai în puține localități au avut loc astfel de acțiuni.

Comasările masive au avut loc după apariția patentelor care au prevăzut dreptul de proprietate al țăranilor iobagi asupra pământului folosit de ei precum și comasarea loturilor.

După ce judecătoriile urbariale și-au început activitatea s-au intensificat și lucrările legate de comasări, astfel acestea au început abia după 1860, după primele sentințe. Comasările au putut fi duse la bun sfârșit numai pe cale violentă – țăranimea nu era convinsă de avantajele comasării, se împotriva proprietarilor, temându-se de posibilitatea că ar putea fi înșelați. S-au născut astfel agitații puternice împotriva comasărilor.

În comitatul Hunedoarei, judecătoria urbarială s-a mutat de la Orăștie la Deva, iar localitățile comasate au fost Biscaria, Bretea Streiului, Bretea Română¹⁴.

Majoritatea iobagilor au intrat în proprietatea pământurilor nu în 1853-1854 ci între 1858-1867 în urma „*sentințelor judecătoriilor urbariale*”.

URBARIAL TRIALS AND REGULATION OF PEASANT LAND SITUATION IN HUNEDOARA COUNTY IN THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY

(Summary)

The Law Courts were founded between 1853-1854 to establish a peaceful settlement of controversial issues among the landed aristocracy and the peasants in land problem. The activities were begun in Banat, Crișana, Maramureș in 1857 and in Transylvania in 1858.

An ascendancy over the legal proceedings in Law Courts were the political events between 1859-1867, the decision of Diet from Sibiu. The deputy Ion Rațiu approached the land problem and presented two projects of laws.

The Hunedoara County had a such Law Court at Orăștie, and then this one was moved to Deva.

---

¹⁴ *Ibidem*, p. 121.